

Ж

ыццёвая пlynь Івана Шамякіна

«Сэрца на далоні», «Вазьму твой боль», «Трывожнае шчасце», «Глыбокая пlynь», «Атланты і карыятады», «Зеніт»... Гэты пералік можна працягваць яшчэ доўга. І які б твор мы ні назвалі, зацікаўлены чытач абавязкова ўзгадае яго аўтара – народнага пісьменніка Беларусі Івана Шамякіна, чый 95-гадовы юбілей з дня нараджэння краіна адзначыла ў студзені. А што мы яшчэ ведаем пра гэтага таленавітага пісьменніка? Чым захапляўся Іван Пятровіч, як ён пісаў свае раманы і аповесці, дзе шукаў для іх сюжэты, як ставіўся да сваіх герояў?.. Пытанні шмат, а адказаць на іх і многія іншыя мы папрасілі дачку класіка доктара філалагічных навук, прафесара, акадэміка Міжнароднай славянскай акадэміі навук, адукацыі, культуры і мастацтва загадчыка кафедры беларускай літаратуры і культуры Белдзяржуніверсітэта Таццяну Шамякіну.

Пачатак і працяг

— **М**алая радзіма Івана Шамякіна – Добрушчына, – расказвае Таццяна Іванаўна. – Ён нарадзіўся ў перадапошні студзенскі дзень 1921 года ў вёсцы Карма, шырока вядомай сёння, бо ў мясцовым праваслаўным манастыры ад сярэдзіны 1990-х гадоў захоўваюцца мошчы святога Іаана Кармянскага. Пра сваю маці Санклецію Сцяпанаўну ў адным са сваіх дзённікаў запісаў: «Гэта маленькая, нізенькая жанчына... была мужным і дужым чалавекам. Яна сама рабіла любую мужчынскую работу ўдзень, а ўвечары працавала ў тэатра. Магчыма, што зрэдку на яе нападаў страх, і тады яна брала стрэльбу, выходзіла на ганак і страляла ў паветра». А праз некаторы час па начным наваколлі разносіўся гук ад яшчэ аднаго стрэлу – гэта ёй у адказ з пацвярджэннем, што ў яго ўсё добра, салютаваў бацька будучага класіка, Пётр Мінавіч, які працаваў лесніком і звычайна ўначы бываў у абходах...

Пятра Шамякіна цаніла начальства, таму і давярала яму найбольш адказныя ўчасткі. А гэта значыць, што сям'я мусіла пераязджаць з месца на месца, адну за адной мяняючы леснічоўкі. З-за пастаянных пераездаў – пасля Кармы былі лясныя «стражы», размешчаныя ў ваколіцах Пясочнай Буды, Краўцоўкі, Церухі і іншых вёсак, што параскіданы ў трохкутніку сучаснага беларуска-ўкраінска-расійскага сумежжа, – І. Шамякін пайшоў у школу позна, толькі

пасля дзевяці гадоў. А пасля таго як скончыў 7 класаў, паступіў у Гомельскі тэхнікум. Выбар будучай прафесіі ў яго атрымаўся спонтанным, бо, як прызнаваўся пісьменнік у сваёй «Аўтабіяграфіі», ён «ніколі не быў тэхнікам і толькі па юнацкаму непаразуменню трапіў у тэхнікум будаўнічых матэрыялаў». Тым не менш менавіта гэтая навучальная ўстанова вывела І. Шамякіна ў людзі.

На трэцім курсе ён становіцца адным з самых актыўных членаў літаратурнага аб'яднання пры абласной газеце «Гомельская праўда». Там сярод калег, маладых паэтаў і празаікаў, такіх жа, як і сам, пачаткоўцаў, ён напісаў свае першыя апавяданні «Бярозавы сок» і «Жыццё». «Між іншым, першы твор, які я вынес на абмеркаванне, – успамінаў пазней пісьменнік, – не верш, не паэма (іх у мяне да таго часу набралася некалькі сшыткаў), а апавяданне аб маладым фельчару-дзяўчыне, аб тым, як у першы ж дзень сваёй работы яна прымала ў нейкай леснічыхі роды. Дзяўчына бегла па выкліку пад праліўным дажджом, блудзіла па лесе і наогул перажыла тысячу жахаў. Апавяданне гэта з'явілася ў выніку таго, што я ў той час па-сапраўднаму і вельмі палымяна закахаўся ў студэнтку-медычку Машу Кротаву»... Напісанае пад уздзеяннем высокага пачуцця апавяданне тады пахвалілі, і «гэта натхніла, – і я паслаў апавяданні (вунь куды!) у «Польмя рэвалюцыі». Адказ атрымаў ад Міхася Лынькова. Друкаваць нельга. Не хто-небудзь – сам Лынькоў – правіў увагу

да маёй творчасці. Я ўсю вайну насіў гэ-тае пісьмо ў ранцы побач з пісьмамі жонкі маёй, Машы». Той высокапрафесійны і кваліфікаваны аналіз першых твораў ужо добра вядомым у літаратурным свеце М. Лыньковым не толькі не адбіў ахвоту тварыць, а, наадварот, паводле слоў самога І. Шамякіна, далучыў яго да літаратуры.

Вясной 1940 года будучы пісьменнік ажаніўся. У той жа год яго прызвалі ў Чырвоную армію. А неўзабаве пачалася Вялікая Айчынная вайна. Граміць ворага І. Шамякіну давялося ў суровых умовах Кольскага фронту, пад Мурманскам, Кандалакшай, Петравадскам. Служыў ён у зенітна-артылерыйскім батальёне, з якім затым вызваляў Польшчу, удзельнічаў у ба-ях на тэрыторыі Германіі, дзе на рацэ Одэр і сустрэў Перамогу.

Дэмабілізаваўся І. Шамякін з арміі во-сенню 1945 года і вярнуўся да жонкі, якая з дачкой Лінай знаходзілася ў акупацыі, у вёску Пракопаўка Гомельскага раёна.

– Натуральна, што, знаходзячыся ў Германіі, бацька набраўся там нямецкіх слоў, і яго тут жа паставілі выкладаць у вясковай школе гісторыю і нямецкую мо-ву, – уводзіць нас у курс жыцця пісьменніка яго дачка. – І адначасова зрабілі сакрата-ром партыйнай арганізацыі сельсавета. Ён распавядаў, што дзеці не хацелі выву-чаць нямецкую мову. Яму даводзілася іх угаворваць. Тады ж, як стаў настаўнікам, паступіў у Гомельскі педагагічны інстытут. На завочнае аддзяленне. І ў гэтай установе яго лічаць сваім студэнтам, хоць яе ён не скончыў. Таму што наша сям'я пераехала ў Мінск, дзе бацька паступіў у Вышэйшую партыйную школу...

У час вайны І. Шамякін супрацоўнічаў з франтавымі газетамі, адсылаў туды допісы, надрукаваў і некалькі вершаў на рускай мове. «Пісаў і апавяданні, лёсу іх не помню, не помню і зместу, – успамінаў пазней пісьменнік. – Але ў 1944 годзе напісаў вялі-кае апавяданне на роднай мове – «У снеж-най пустыні», якое пасля было надрукавана. Тады цяжка было з паперай, і я купіў у Кан-далакшы некалькі руска-фінскіх слоўнікаў і пісаў на іх, паміж радкамі». Затым з'явілася апавяданне «Помста», якое лічыцца яго пер-шым надрукаваным творам.

А першым літаратурным поспехам І. Шамякіна стаў раман «Глыбокая плынь», за які яму ў 1951 годзе была прысуджана

▲ Іван Пятровіч Шамякін. 1968 год

Сталінская прэмія. Гэты твор першапачат-кова друкаваўся з працягам у часопісе «По-льмя» і атрымаў шырокі чытацкі рэзананс. Ім у літаральным сэнсе зачыталіся ў транс-парце, у магазінных чэргах, у паліклініках. Літаратурны талент І. Шамякіна быў пры-знаны найперш чытачом, а потым ужо – крытыкай.

Паспяховы пачатак спарадзіў не менш удалы працяг – з-пад пяра пісьменніка (між іншым, ён заўсёды пісаў толькі ад рукі і толькі чарнілам, пасля чаго тэкст перадрукоўвала на пішучай машынцы жонка) адзін за адным сталі з'яўляцца раз-напланавыя творы, якіх з нецярплівацю чакалі чытачы.

Плён і натхненне

І. Шамякіну не патрабавалася нейкіх надзвычайных творчых умоў: аднолькава плённа ён працаваў у сваім рабочым ка-бінеце ў сталічнай кватэры, на дачы ў Жда-новічах, у пісьменніцкіх Дамах творчасці ў Каралішчавічах і на Іслачы. Аднак было ў народнага пісьменніка і ўлюбёнае месца, да якога ён асабліва прыкіпеў душой і куды яго заўсёды цягнула. Гэта – вёска Церуха Гомель-скага раёна, малая радзіма яго жонкі.

– Знаёмства з Церухой у І. Шамякіна адбылося яшчэ ў дзяцінстве, – расказвае дачка пісьменніка Таццяна. – Майго дзеда, лесніка, як вядома, часта пераводзілі з ад-наго месца на другое. Так у пачатку 1930-х гадоў сям'я і трапіла ў не такую і далёкую

Дарэчы:

«Я – увесь у маці, у яе быў надзіва мяккі характар...» – згадваў у сваіх дзённікавых запісах І. Шамякін. Рысы яе характару пісьменнік перадаў у вобразе Сынклеты Лукінічы – маці Максіма Лескаўца, галоўнага героя рамана «У добры час». Не абмінуў ён творчай увагай і сваю цешчу Уліту Парфёнаўну – Уліта Антонаўна, маці братаў Касцяноўку і рамана «Крыніцы», але рысы яе характару зноў-такі браў ад сваёй маці, бо цешчу не ведаў – яна памерла, калі яго будучай жонцы было 11 гадоў.

ад Гомеля вёску Церуха. Там Шамякіны пражылі ўсяго толькі адзін год, за які Іван скончыў пяты клас мясцовай школы. Выключна прыгожая прырода ваколіц гэтай вёскі асабліва кранула сэрца ўражлівага хлопца, але галоўнае – тут ён сустрэў сваю будучую жонку, тады, натуральна, яшчэ дзяўчынку, – карэнную церушанку Марыю Філатаўну Кротава, якая пазней стала прататыпам многіх герань пісьменніка...

Менавіта ў гэтай утульнай і любай сэрцу вёсцы ў 1951 годзе на грошы Сталінскай прэміі, атрыманай за раман «Глыбокая плынь», у якім, дарэчы, пазнаецца якраз згаданая мясцовасць, І. Шамякін пабудаваў звычайную вясковую хату. Яна стала для сям'і дачай, дзе пісьменнік у 1950–1960-х гадах разам з роднымі праводзіў кожнае лета.

– Церухоўскі дом, што стаяў у баку ад гарадской вуліцы, прама ля рэчкі, надзвычай сціплы – нават па вясковых мерках, – слухаем далей Таццяну Іванаўну. – У прыбудове – маленечкі калідор, ад якога налева – дзверы ў камору, направа – на веранду: адзінае, што тады адрознівала наша лецішча ад вясковай хаты, бо раней верандаў на Гомельшчыне не будавалі. Непасрэдна ў зрубе – кухня з печкай, затым так званая «зала» і яна ж – кабінет бацькі, а з яго – уваход у вузкі, зусім маленькі пакойчык – спальню. Агульны метраж не перавышаў 40 квадратных метраў. Інтэр'ер таксама надзвычай прасты. У канцы 1960-х гадоў дом спадабаўся кінагрупе, якая ставіла сцужку «Веснавія навальніцы», дзе здымаўся знакаміты беларускі акцёр Дзмітрый Арлоў. Кінадзечы прыбудавалі да дома яшчэ адну веранду – фактычна дэкарацыю, але яна так і засталася, выконваючы функцыю сенцаў. Наша церухоўская сядзіба была даволі вялікай, – тады зямлі не шкадавалі, – сотак трыццаць. Цесць І. Шамякіна Філат Азаравіч пасадзіў там цудоўны сад, з рознымі плодовымі дрэвамі і нават грэцкім арэхам. Гэта ў традыцыйных сям'і: у майго прадзеда Азара да 1920-х гадоў быў самы вялікі ў Церусе і самы багаты на гатункі плодовых дрэў сад...

Вёска размяшчалася каля бойкай шашы Гомель – Чарнігаў, і многія калегі па творчому цэху, ведаючы, што там праводзіць лета І. Шамякін, даволі часта наведваліся да яго ў госці. Як сцвярджае Т. Шамякіна, практычна ўсе беларускія пісьменнікі, якія накіроўваліся на чарнаморскія курорты Украіны, спыняліся ў Церусе. А некаторыя

нават прыязджалі туды пажыць – Андрэй Макаёнак, Аляксей Кулакоўскі, Уладзімір Карпаў амаль заўсёды гасцявалі ў Шамякіных разам са сваімі сем'ямі. «Усе маладыя, вясёлыя, жартаўлівыя, – згадвае той час Таццяна Іванаўна. – Памятаю пастаянныя розыгрышы, досціпы, імкненне некаторых літаратараў да прыгод і авантураў. Размяшчаліся на гарышчы, дзе мой дзед складваў сена, ці спалі ў машынах. Ніхто не звяртаў увагі на недахоп камфорту. Жылі радасна і прыязна – у адносінах да прыроды, да вясковых людзей, да сяброў... У Церусе разам з гасцямі наладжваліся рыбалкі на Сож і яго старыцы, паходы ў лес па ягады і грыбы. Асабліва мае бацькі любілі «частаваць» гасцей экзотыкай: вазілі іх на адно з азёраў, дзе рос даледавіковы рэлікт – вадзяны арэх чылім: плады ў яго чорныя, калючыя, а вараньня на смак вельмі падобныя да харчовых каштанаў...»

У такім цёплым, сяброўскім асяроддзі І. Шамякіну і працавалася надзвычай плённа. Менавіта ў Церусе ім былі напісаны раманы «У добры час», «Крыніцы», «Сэрца на далоні», аповесці «Непаўторная вясна», «Начныя зарніцы», «Агонь і снег», «Пошукі сустрэчы» і «Мост», якія затым былі аб'яднаны ў пенталогію «Трывожнае шчасце». Акрамя таго, жывучы на ўлонні маляўнічай прыроды, пісьменнік не цураўся сустрэч з простымі людзьмі, з церухоўцамі і жыхарамі навакольных вёсак.

– Па вечарах да бацькі абавязкова хто-небудзь прыходзіў: або родзічы жонкі, або старшыня сельсавета, або леснікі з блзкай лясной дачы, або рыбакі з рыбай на продаж, або настаўнікі, – расказвае далей Т. Шамякіна. – У бацькі ў вёсцы, ды і ў яе ваколіцах, было шмат знаёмых і прыяцеляў. Сядзелі на верандзе ці на лавачцы ў садзе, маці падавала на пачастунак смажаную рыбу і грыбы, тата зацікаўлена распытваў гасцей, з задавальненнем слухаў расказы мужчын, часта – ветэранаў вайны. Бацька любіў узірацца ў жэсты вясцоўцаў, іх міміку, слухаць павучую мову. Яго заўсёды цікавілі розныя чалавечыя лёсы з іх часам дзіўнымі паваротамі, і шмат што з пачутымі ім у Церусе ўвайшло ў яго творы. Нярэдка людзі прыходзілі з просьбамі. Тады бацька збіраўся і ехаў у Гомель, ішоў да розных чыноўнікаў. Шамякіна настолькі паважалі ў рэспубліцы, у абласным цэнтры, што я не памятаю выпадку, каб яму адмовілі. Баць-

Дарэчы:

Як мінімум у двух выпадках (па-за ўвагай пакінем баявыя дзеянні ў час Вялікай Айчыннай вайны) жыццё І. Шамякіна вісела на валаску. У дзяцінстве ён, баячы час на прышвартаваных да берага Сажы плытах, паслізнуўся і, трапіўшы ў ваду, стаў тануць. Выратавала хлапчука цыганка, якая выпадкова аказалася паблізу. Другі раз ён ледзьве не патануў у 1945 годзе ў рацэ Варта – правым прытоку Одэра, калі ратаваў польскую дзяўчыну. «Нас з полькай, якая так абшчапіла мяне, што скавала, несла на разбураны мост. Адкуль узяўся наш катар! Наканавана было доўга жыць», – згадваў пазней пісьменнік.

ка ніколі не цураўся простых людзей, наадварот, шукаў сустрэч з імі. Ён жыў у іх асяроддзі, а таму добра ведаў...

У 1960-х гадах І. Шамякін набыў лецішча ў дачным пасёлку каля Ждановічаў пад Мінскам, пасля чаго ўсё радзей і радзей стаў наведвацца ў маляўнічую вёску на Гомельшчыне. Тым не менш пісьменнік заўсёды падкрэсліваў, што нідзе яму так добра не працавалася, як у Церусе.

– Сапраўднай трагедыяй не толькі для мяне, але і для маіх дзяцей, якія таксама «заразіліся» любоўю да Церухі, аказаўся прадж бацькамі гэтага дома ў сярэдзіне 1990-х гадоў, – са скрухай у голасе гаворыць Таццяна Іванаўна. – Як яны маглі пайсці на такі крок – да сёння не разумею. Галоўнае, і грошы ўзялі проста смешныя... Праўда, чалавек, які купіў дом, у многім захоўвае яго ў ранейшым выглядзе, разумее яго каштоўнасць. У 2006 годзе на хаце нават павесілі мемуарыяльную дошку, за што – вялікі дзякуй гомельскім і мясцовым уладам...

Сюжэты і характары

Ва ўспамінах, напісаных у розныя гады, І. Шамякін неаднаразова падкрэсліваў, што яму не сорамна ні за адну са сваіх кніг. І такая пісьменніцкая перакананасць, думаецца, не беспадстаўная. Бо да працы над кожным сваім буйным творам – раманам ці апавесцю – класік падыходзіў грунтоўна і ўсебакова. Здавалася б, факты з яго ваеннага жыцця самі прасіліся на паперу. Тым не менш І. Шамякін не спяшаўся, бо разумеў, што «твор пачынае нараджацца толькі тады, калі нейкія клеткі мозгу выцягваюць са скарбонак памяці, з тысячы фактаў і падзей, якія там адклаліся за доўгі час, нейкія асобныя факты, дэталі і пачынаюць іх настрайваць пэўным чынам, у пэўным парадку. З'яўляецца сюжэт, хутчэй – гэта пачатак, гэта ўжо нешта, ад чаго, як кажуць, можна танцаваць».

Паказальная ў гэтым плане гісторыя стварэння апавесці «Гандлярка і паэт». Яшчэ ў канцы 1940-х гадоў пісьменнік зацікавіўся дзейнасцю Мінскага падполля ў гады Вялікай Айчыннай вайны. І. Шамякіну хацелася давесці да чытачоў праўду пра арганізатара падполля Івана Кавалёва, якога схапілі немцы. Доўгі час імя падпольшчыка было дыскрэдытавана, яго абвінавачвалі ў здрадніцтве. І толькі ў 1957 годзе ён быў

▲ Іван Шамякін з родзічамі ў в. Церуха. 1950-я гады

рэабілітаваны. Менавіта Іван Кавалёў стаў прабразам камандзіра Яўсея, героя апавесці «Гандлярка і паэт». Вобраз жа галоўнай гераіні твора Вольгі Ляновіч з'явіўся пазней, калі на Камароўскім рынку ўвагу пісьменніка прыцягнула гандлярка Вольга – «прыгажуня, весялуха, рагатуха». Яе характар падаўся І. Шамякіну цікавым і самабытным. Аднак, як прызнаваўся пазней класік у зборніку сваіх успамінаў «Роздум на апошнім перагоне», каб раскрыць яго, патрэбен быў напружаны сюжэт. І «такі сюжэт для гандляркі не знаходзіўся гадоў 25. Ён з'явіўся ў адзін міг. У Саюз пісьменнікаў прыйшла жанчына, прынесла сшытак вершаў на рускай мове. Без аўтарства. Гісторыя: у пачатку вайны цётка гэтай жанчыны выкупіла ў Маскоўшчыне палоннага, хворага хлопчыну. І хлопец пісаў вершы. Хлопец памёр ад туберкулёзу. Ці ўяўляюць яго вершы каштоўнасць? – цікавіла жанчыну. Вершы вучнёўскія, але патрыятычныя. Дакумент часу! Я прасіў «ЛіМ» (газета «Літаратура і мастацтва»). – С.Г.) надрукаваць іх. Але вось ён, сюжэт: Вольга выкупіла палоннага, і ён аказваецца паэтам! Для немцаў ён яе муж. А для суседзяў? Незвычайная сітуацыя ў звычайных для вайны абставінах...»

Праўда, выпадак з такой працяглай па часе – як-ніяк, чвэрць стагоддзя! – распрацоўкай сюжэту апавесці «Гандлярка і паэт» бадай адзіны ў творчай спадчыне І. Шамякіна. Звычайна пісьменнік укладаўся ў менш сціслыя тэрміны. Пры гэтым іншым разам сюжэтнае «азарэнне» да творцы прыходзіла само па сабе, нечакана і вы-

Дарэчы:

Назву рамана «Крыніцы» І. Шамякін прыдумаў яшчэ да напісання твора. І гэта ў яго творчай спадчыне – адзіны выпадак, калі першапачаткова задуманае найменне было захавана. Ва ўсіх астатніх буйных твораў пісьменніка было па некалькі варыянтаў назваў, з якіх даводзілася выбіраць.

падкова. Прынамсі, менавіта так з'явіўся сюжэт рамана «Атланты і карыятады».

Неяк І. Шамякіну прыйшла ідэя ўвасобіць у адным са сваіх мастацкіх твораў рысы характару лепшага сябра драматурга Андрэя Макаёнка. «Але каб ён праявіў усе свае якасці, трэба даць яму пасаду, – згадваў пазней народны пісьменнік у сваіх «Начных успамінах». – Якую? Сакратара парткама, райкама, абкама? Многа пра іх пісалі. Дырэктара завода? Але якую вытворчасць я ведаў? Цэментовую? Даўно забыўся. Пісьменніцкую? Сфера вядомая, канфліктаў процьма. Але этыка не дазваляла так раскрываць прататыпаў: адразу б пазналі хто ёсць хто. І канфлікты героя шмат каму б не спадабаліся. Мастак – жывапісец, скульптар? Тыя ж канфлікты. І дзейнасць абмежаваная: большую частку актыўнай дзейнасці Савіцкі ці Азгур сядзяць у сваіх майстэрнях і «варожаць» над фарбамі ці глінай. Не! Не тое.

І раптам трапляю на пасяджэнне бюро ЦК КПБ, абмяркоўвалася нейкае пытанне, наша, здаецца, выдавецкае, але я, не ўпершыню, вырашыў паслухаць усю павестку. Пытанне: аб забудове Паркавай магістралі Мінска... (зараз праспект Пераможцаў. – С.Г.). Даклад – галоўнага архітэктара.

Пасля выступае Пятро Міронавіч Машэраў, разносіць архітэктурнае ўпраўленне, жорстка крытыкуе тое, што ўжо збудавана – дамы-тычкі, асабліва гасцініцу «Юбілейную», Палац спорту, развівае генеральны план забудовы Паркавай магістралі: левага, правы, па беразе Свіслачы, ажно да Ждановіч – парк для адпачынку мінчан... Менавіта тады, у час выступлення першага сакратара, мяне, як кажуць, азарыла: во хто ён, мой Максім Карнач – галоўны архітэктар абласнога горада. На такой пасадзе яму было б дзе разгарнуцца! Чалавек тыпу Макаёнка не дасць драмаць у кабінетах ні чыноўнікам Дзяржбуда, ні сваім гарадскім – гаркамаўскім, гарсаветаўскім!»

– Да выбару сюжэта і распрацоўкі характараў галоўных герояў сваіх твораў Іван Шамякін заўсёды падыходзіў грунтоўна, – гаворыць дачка пісьменніка. – Многае ён браў з жыцця, асабістых стасункаў з людзьмі, з вобразаў і характараў сваіх знаёмых, родных, у тым ліку і сваёй жонкі. Што ж тычыцца напісання рамана «Атланты і карыятады», то, працуючы над ім, бацька глыбока засяродзіўся ў архітэктурнай тэматыцы. Ён

сбраў даволі вялікую бібліятэку з альбомаў і кніг па мастацтву, што прывозіў з Масквы, Ленінграда, з замежных паездак. Быў сярод іх і фундаментальны падручнік А. Іконнікава і Р. Сцяпанавы «Основы архитектурной композиции». З адзнакамі, зробленымі рукою І. Шамякіна: ён сёння захоўваецца ў мяне, і я па клічніках, падкрэсліваннях бачу, на якія думкі і палажэнні звяртаў асаблівую ўвагу пісьменнік. Выпісваў у той час бацька і часопіс «Архитектура СССР», пазнаёміўся і рэгулярна сустракаўся з вядучымі архітэктарамі Мінска, наведваўся ў Саюз архітэктараў БССР, прысутнічаў на пасяджэннях архітэктурных саветаў пры гарсавета Мінска, хоць яму там не падабалася, як увогуле не падабалася ўсё, звязанае з чыноўніцтвам... І як вынік, гэты твор быў высока ацэнены не толькі чытацкай аўдыторыяй, а і патрабавальнай крытыкай. Раман «Атланты і карыятады» прачыталі многія беларускія архітэктары, ішлі лісты і з Расіі, і з іншых рэспублік СССР. Самыя розныя меркаванні выказвалі аўтару дойліды-прафесіяналы наконт яго твора, але ніхто з іх не рабіў заўваг, што той ці іншы эпізод перададзены пісьменнікам няправільна з пункту гледжання практычнай архітэктурны...

Наогул жа творчыя крыніцы І. Шамякіна, вобразна кажучы, не перасыхалі ніколі. Аднак сам пісьменнік прызнаваўся, што самым пакутным перыядам для яго быў час выбару сюжэта для новага твора. І калі ён зацягваўся, не-не ды з'яўлялася думка, што «ўсё, спісаўся». Але такога, на шчасце прыхільнікаў творчасці Івана Пятровіча, не адбылося. Да апошніх сваіх дзён ён не пераставаў працаваць, шукаў і знаходзіў новыя сюжэты. Праўда, найчасцей яны ўжо чэрпаліся не са стасункаў з калегамі, расказаў вядомых людзей, аповедаў простых вяскоўцаў і гараджан, а з газет і перадач тэлебачання, тое-сёе паўставала і з аналаў уласнай памяці. Тым не менш напісанае Шамякіным на мяжы тысячагоддзяў таксама захапляе і радуе неаб'якавага чытача.

Саюз і энцыклапедыя

Аднаго разу ў размове з А. Макаёнкам І. Шамякін не без захаплення парадаваўся колькасці твораў, напісаных А. Дзюма-бацькам, на што атрымаў ад сябра іранічны адказ – знакамітаму французскаму раманісту, у адрозненне ад іх абодвух, народ-

Дарэчы:

І. Шамякін пэўны час не верыў у афіцыйную версію гібелі П. Машэрава. У размовах з блізкімі сябрамі даводзіў, што аўтакатастрофа была падстроена, каб фізічна ліквідаваць беларускага партыйнага лідара, якому прарочылі высокую пасаду ў кіраўніцтве СССР. Але, як згадвае дачка пісьменніка Т. Шамякіна, з часам ён змяніў сваю пазіцыю і ўспрыняў тую бяду як трагічны збег абставін.

ных пісьменнікаў Беларусі, не даводзілася падоўгу марнаваць час у прэзідыумах.

– Сёння даводзіцца чытаць, што І. Шамякін быў абласканы ўладай, – гаворыць Таццяна Іванаўна. – І ў прыклад прыводзяць розныя высокія рэгаліі пісьменніка: Герой Сацыялістычнай Працы, Старшыня Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, акадэмік, першы сакратар Саюза пісьменнікаў Беларусі, дырэктар выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П. Броўкі», дэпутат Вярхоўнага Савета БССР і СССР. А між тым усе гэтыя пасады ніколі не былі намінальнымі, бацька заўсёды ставіўся і да гэтых сваіх абавязкаў адказна і выконваў іх добрасумленна.

Так, ён 26 гадоў працаваў у Саюзе пісьменнікаў Беларусі, шмат гадоў быў першым яго сакратаром, і 10 гадоў – усе 1980-я – узначальваў «Беларускую савецкую энцыклапедыю». Пры ім гэтыя арганізацыі літаральна квітнелі. Без сучасных махлярскіх прыёмаў, без уціску, мякка, добразычліва, выключна словам ён умеў «выбіваць» з чыноўнікаў розных рангаў фонды, будаўнічыя матэрыялы, дэфіцытнае абсталяванне, мэблю, паперу, новыя стаўкі і г.д. Працуючы ў Саюзе пісьменнікаў, ён больш займаўся гаспадарчай дзейнасцю гэтай арганізацыі. Назаву найбольш буйныя праекты, якія бацька непасрэдна курыраваў: будаўніцтва Дома літаратараў на вуліцы імя Фрунзе, 5 у Мінску, арганізацыя паліклінікі для пісьменнікаў, будаўніцтва шыкоўнага Дома творчасці «Іслач» каля Ракава на Валожыншчыне. Цяжка сёння ўявіць, колькі яму гэта каштавала нерваў, часу, здароўя. Шкада толькі, што ўсё пабудаванае І. Шамякіным на карысць агульнага пісьменніцкага калектыву пайшло прахам: новыя кіраўнікі Саюза пісьменнікаў у 1990-я гады не здолелі ўтрымаць ні Дамы творчасці, ні паліклініку, ні сам Дом літаратараў. Скажам, раскошны, велізарны, пабудаваны па надзвычай арыгінальным праекце Дом творчасці «Іслач» проста разваліўся ад недагляду. А яшчэ раней паэт, які замяніў Шамякіна на пасадзе першага сакратара, прадаў Дом творчасці пісьменнікаў у Каралішчавічах – месца літаральна культывае, унікальнае, дзе створаны многія шэдэўры беларускай літаратуры, дзе адпачываў і плённа працаваў Якуб Колас.

Калі І. Шамякін працаваў галоўным рэдактарам «Беларускай савецкай энцы-

▲ Народныя пісьменнікі
Іван Шамякін
і Андрэй Макаёнак.
Пачатак 1980-х гадоў

клапедыі», пад яго кіраўніцтвам, а іншым разам і з яго ініцыятывы былі выдадзены такія фундаментальныя выданні, як Скарынаўская «Біблія» ў трох тамах, «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» ў пяці тамах, «Энцыклапедыя прыроды Беларусі», энцыклапедычныя даведнікі «Янка Купала», «Меліярацыя», «Бульба». Выходзілі пры ім энцыклапедычныя выданні і па-руску для самага шырокага чытача: «Энцыклапедыя молодой семьи», «Культура питания» і інш. Няма чаго казаць, наколькі такія кнігі ўздымалі культуру вытворчасці, побыту, садзейнічалі развіццю шматлікіх напрамкаў у навучы. Менавіта Шамякін ва ўмовах кніжнага дэфіцыту 1980-х гадоў наладзіў выданне мастацкіх кніг масавага попыту, якія давалі значны прыбытак і выдавецтву, і дзяржаве...

Як расказвае далей дачка пісьменніка, працуючы Старшынёй Вярхоўнага Савета БССР, І. Шамякін абавязаны быў удзельнічаць у шматлікіх мерапрыемствах дзяржаўнага ўзроўню, пасяджэннях парламента. Іван Пятровіч працаваў і ў камісіі Вярхоўнага Савета па паміланні і заўсёды выступаў супраць смяротнага пакарання, нават калі справа была абсалютна відавочная і злчынца паводле маралі і закону гэтага заслугоўваў. «Мы ў сям'і яго асуджалі, але ён не мог пагадзіцца, настойваў на сваёй думцы, гаворачы, што Бог даў чалавеку жыццё і не наша справа яго адбіраць...» – прыгадвае Таццяна Іванаўна.

На якой бы пасадзе ні працаваў І. Шамякін, ён заўсёды стараўся дапамагчы людзям. Да яго ішлі маладыя пісьменнікі і супрацоўнікі «Беларускай савецкай энцыклапедыі» з рознымі просьбамі: найчасцей

Дарэчы:

Пад уплывам сябра А. Макаёнка І. Шамякін напісаў некалькі п'ес. Аднак, нягледзячы на тое, што некаторыя з іх ставіліся беларускімі тэатрамі, вялікай увагі сваёй драматургіі Іван Пятровіч не надаваў, бо цвёрда лічыў сябе толькі пражанкам. Тым не менш аднойчы ён быў усцешаны адным са сваіх драматычных твораў: «Год назад тэлебачанне зрабіла спектакль па маёй п'есе «Экзамен на восень». Хорошы спектакль. Глядзеў і здзіўляўся: і гэта я сачыніў?» – згадваў ён у дзённікавых запісах.

яны тычыліся паляпшэння жыллёвых умоў, і Іван Пятровіч як мог выбіваў ім у высокага начальства кватэры. Тут вялікую ролю адыгрывала яго асабістае цеснае знаёмства з першым сакратаром Кампартыі Беларусі П. Машэравым.

– Пётр Міронавіч Машэраў любіў сустракацца з І. Шамякіным і А.Макаёнкам, часта запрашаў іх да сябе, – слухаем далей Тацяну Іванаўну. – Здаралася, што па 2–4 гадзіны сядзелі і размаўлялі. П. Машэраў любіў пагаварыць, але і слухаў пісьменнікаў. Часам яны спрачаліся з партыйным кіраўніком рэспублікі, асабліва – Макаёнкам. А галоўнае, што яны маглі пайсці ў ЦК і ў той жа дзень іх прымалі. Чыноўнікі тады чыталі мастацкія творы і паважалі пісьменнікаў. Магчыма не ўсіх, але найбольш вядомых, чые імёны былі на слыху, дакладна...

Адліга і перабудова

Натуральна, што біяграфія І. Шамякіна цесна звязана з часам, у якім яму давалося жыць. А гэта – не толькі Вялікая Айчынная вайна, пасляваеннае аднаўленне, але і шмат якія палітычныя працэсы, што адбываліся ў тады агульнай савецкай дзяржаве – СССР. Перыяд сталінскага дэспатызму і рэпрэсій, на шчасце, абышоў пісьменніка. Хоць, як сам пазней прызнаваўся, у школьныя гады ўсё ж пацярпеў за Сталіна: выпадкова пракалоў цыркулем вока на выяве правадыра ўсіх народаў, размешчанай на вокладцы сшытка, аб чым тут жа данеслі дырэктару, а той не стаў даваць справе ход, абмежаваўся ўшчуваннямі.

Пра пазнейшае стаўленне І. Шамякіна – наваспечанага лаўрэата Сталінскай прэміі – да савецкага правадыра яскрава сведчаць дзённікавыя запісы пісьменніка: «Захаваўся пачатак дзённіка за 1953 год – за 4 і 5 сакавіка – дні хваробы і смерці Сталіна... Дзённікі тых часоў кароткія: пачынаў новы раман, аповесць – і жыццяпіс уласны спыняўся. Аднак гэты запіс – «сталінскі» – самы кароткі... Чаму такі кароткі запіс? Чаму я не працягваў свае перажыванні? Не было іх, перажыванняў? За два дні высахлі слёзы? Ці вельмі ж былі заняты ў пачатку «новай эры»? Не помню, каб былі нейкія асаблівыя падзеі, якія займалі б час і ўвагу... Звычайнае: жалобны мітынг, мітынг у падтрымку новага кіраўніцтва, які моцна абурывуў тым, што, не паспеўшы пахаваць Сталіна, пачалі

славіць Малянкова...» І яшчэ ў іншым месцы: «Запомніліся эпизоды ў дзень смерці Сталіна. Маша разбудзіла мяне ў шэсць раніцы з рыданнямі. «Памёр...» Я таксама заплакаў. Сапраўды, здалося, што свет перавярнуўся, парушаны ўсе ўстоі, жыццё бурыцца і мы ляцім у тартарары. Праз гадзіну мне пазванілі з рэдакцыі «Звязды» не з просьбай – з прапановай напісаць аб сваіх пачуццях у гэты трагічны час усенароднага гора. Я ў тых гады лёгка пісаў барабанную публіцыстыку...» Пазней І. Шамякін неаднойчы публічна выказваўся з асуджаннем сталінскага тэрору.

– 1960-я гады, перыяд знаходжання Мікіты Сяргеевіча ва ўладзе, я памятала добра, памятала, як у нас дома пастаянна абмяркоўвалі Хрушчова, Сталіна, Брэжнева, – дзеліцца сваімі ўспамінамі Т. Шамякіна. – Наш дом – надзвычай гасцінны, а ў тых гады людзі, асабліва пісьменнікі, сустракаліся часта, з вялікай ахвотай. У нас – практычна кожны дзень. Розныя пісьменнікі па-рознаму ацэньвалі эпохі Сталіна і Хрушчова. Але я запомніла аповеды ўкраінскіх і некаторых рускіх майстроў слова пра сапраўдную, надзвычай актыўную, ролю Хрушчова ў рэпрэсіях 1930-х гадоў. Тым не менш і ў 1960-я, і ў 1980-я гады Шамякін працягваў «хварэць» за Хрушчова на той падставе, што ён выпусціў невінаватых і не дапусціў новых рэпрэсій. Нягледзячы ні на што, Хрушчоў нечым Шамякіну імпаанаваў. На многа больш негатыўна ён адгукаўся пра Л. Брэжнева...

У кнізе ўспамінаў «Роздум на апошнім перагоне» І. Шамякін так ахарактарызаваў М. Хрушчова: «...Чалавек эмоцый, паслядоўнасці ў яго не было ні ў чым. Ён мог трэсці кулакамі, тупаць нагамі, грукаць чаравікам, але тут жа мог даць і «задні ход». Як лёгка заводзіўся, так лёгка адыходзіў. У яго быў характар, падобны на мой, толькі больш імпульсіўны. Можа, для палітыка гэта не лепшая якасць. А можа, і добра. Ва ўсялякім разе ў незвычайнай сітуацыі, якая пагражала не толькі нашай краіне – усяму чалавецтву – у карыбскім крызісе яго ўменне адступіць уратавала мір у свеце. Сталін, напэўна, не адступіў бы, у яго была паслядоўнасць і ўпартасць параноіка...»

– Перабудову і новага маладога першага сакратара ЦК КПСС Міхаіла Гарбачова Шамякін спачатку, як і многія іншыя, вітаў

Дарэчы:

Менавіта І. Шамякін дапамог В. Быкаву пераехаць з Гродна ў Мінск. Да яго, як першага сакратара Саюза пісьменнікаў Беларусі, з просьбай «выбіць» у сталіцы кватэру звярнуўся сам аўтар «Альпійскай баллады» і іншых шырока вядомых твораў. У сваю чаргу І. Шамякін прасіў аб гэтым сакратара ЦК КПБ А. Кузьміна. Але той, як згадваў Іван Пятровіч, «зрэгаваў адмоўна: «А на храна табе быкаў тут? Няхай сядзіць у Гродні»... Засумняваўся ў неабходнасці пераезду В. Быкава ў сталіцу і П. Машэраў, да якога, узяўшы сабе ў падмогу А. Макаёнка, накіраваўся з просьбай І. Шамякін. І толькі пасля іх пераканаўчага аргумента «Не паселім мы – забярэ Масква. Твардоўскі кватэру выб'е...» справа была вырашана станоўча.

і ўхваляў, – працягвае дачка пісьменніка. – Але хутка пачаў здзіўляцца, абурацца. У змяненні поглядаў на Гарбачова, акрамя аб'ектыўных паказчыкаў, відаць, адыграла сваю ролю сяброўства бацькі з многімі маскоўскімі калегамі-пісьменнікамі... Праўда, у 1990-я гады Іван Пятровіч ужо ў брэжнеўскім перыядзе бацьку шмат пазітыву.

Незалежнасць і... непатрэбнасць

У размове з Т. Шамякінай нельга было абысці ўвагай стаўленне яе бацькі да падзей, звязаных з развалам СССР. Па словах Таццяны Іванаўны, гэты перыяд пакінуў у пісьменніка дваякае ўражанне. Ён моцна перажываў за лёс краіны, за лёс Беларусі і ў той жа час не прымаў пазіцыі «пазьякоўшчыны» і Беларускага народнага фронту, пазней – апазіцыі. На гэтым ён разышоўся ў поглядах з некаторымі сваімі калегамі, з якімі меў прыцельскія стасункі. Прынамсі, Васілём Быкавым і Алемс Адамовічам.

– Адразу пасля жнівеньскіх падзей 1991 года, калі Беларусь абвясціла незалежнасць, у Шамякіна былі пэўныя ілюзіі адносна гэтага факту, – сцвярджае Таццяна Іванаўна. – Але ў верасні ў нас у сям'і адбылася трагічная падзея – раптоўна, у 40 гадоў, памёр мой брат Саша. Нам усім стала не да палітыкі, хоць, безумоўна, за падзеямі сачылі. Калі, пасля гайдараўскіх рэформаў, бацька, як і многія іншыя савецкія людзі, страціў усе свае зберажэнні (ён гаварыў, што грошай у яго было на 14 «Волг», а гэта сведчыць пра ганарарную палітыку ў СССР), то ўспрыняў ён гэта абсалютна раўнадушна. Што мела значэнне пасля смерці адзінага сына? Мы ўсе жылі ў нейкім здранцвенні. А потым пачалася барацьба за выжыванне.

Бацьку хвалявала зусім не страта звыклага камфорту. Хто нас ведаў, можа пацвердзіць: заўсёды мае бацькі жылі надзвычай сціпла. Праўда, была машына і было лецішча ў Ждановічах. Паглядзіце на гэтую паніклую хацінку цяпер побач з трохпавярховымі катэджамі сучасных нуварышаў... І. Шамякін шмат пісаў у той час пра становішча інтэлігенцыі – літаральна жабрацкае. Стварыў цэлы цыкл апавесцей. І перажываў ён, паўтараю, не за страту нейкіх выгод (хоць бы вялікіх ганарараў), а

за тое, што ён, як і яго калегі, стаў непатрэбны. Гэта было страшэнна горкае пачуццё. І я не ведала, чым суцяшаць бацьку. Усё жыццё ён лічыў, што літаратура патрэбна людзям, дзяржаве, што яна – у лепшых сваіх узорах – аказвае станоўчае ўздзеянне на грамадскую мараль. І вось аказалася, у рынковых умовах маральныя крытэрыі ўвогуле страчаны. Горшага расчаравання для пісьменніка быць не магло.

Праўда, пасля выбараў першага Прэзідэнта Беларусі А. Лукашэнкі бацька ажывіўся, неяк акрыяў, хоць разумеў, што змяніць само становішча рэчаў у краіне, якая ў цэнтры Еўропы, адзін чалавек не ў стане. Тым не менш, насуперак яго скепсісу, зроблена аказалася неверагодна многа: створана дзяржава, дагледжаная, высокатэхналагічная, з сацыяльна абароненым насельніцтвам...

З А. Лукашэнкам І. Шамякін у другой палове 1990-х гадоў сустракаўся часта на розных форумах, мерапрыемствах і прыёмах. Нярэдка яны гутарылі. Дарэчы, пасля адной з такіх сустрэч, калі Іван Пятровіч паскардзіўся, што не можа «прыстроіць» у ніводзін з літаратурных часопісаў свой новы раман «Губернатар», тады менавіта «Беларуская думка» – грамадска-палітычнае і навукова-папулярнае выданне – прадаставіла для яго свае старонкі.

У адной са сваіх прац акадэмік У. Гніламёдаў назваў І. Шамякіна «летапісцам дзвюх эпох» – савецкай і постсавецкай. Гэта вызначальная, справядлівая і ганаровая характарыстыка знакамітага творцы. Іван Пятровіч Шамякін быў сапраўдным народным пісьменнікам. На працягу ўсяго свайго жыцця ён прытрымліваўся цвёрда асэнсаванага ім яшчэ ў школьныя гады прынцыпу: «Літаратура існуе не для таго, каб вывучаць яе ў школе, а каб жыць па ёй, рабіцца падобным да герояў – да лепшых герояў», і рабіў усё дзеля таго, каб мець як мага больш прыхільнікаў. Гэта пісьменніку ўдалося – за 60 гадоў творчага шляху ён напісаў 12 раманаў, 26 апавесцей, некаторыя з якіх, да таго ж, экранізаваны, 10 п'ес, не адзін дзясятка апавяданняў, 4 зборнікі ўспамінаў, а агульна тыраж яго кніг перасягнуў 25 мільёнаў экзэмпляраў.

Сяргей ГАЛОЎКА

Дарэчы:

І. Шамякін быў заядлым аўтамабілістам. Першую сваю машыну – «Победа», нягледзячы на тое, што не меў праваў, ён купіў пасля атрымання Сталінскай прэміі. Пасведчанне на кіраванне аўтамабілем пісьменніку пасля выдалі «па знаёмству», але з часам ён набыў вадзіцельскую практыку і без асаблівых праблем, а галоўнае, без ДТЗ, спраўляўся са сваім «чатырохколавым канём». Адноічы нават з А. Макаёнкам наладзіў гонкі па старой Маскоўскай шашы.